

РОЗДІЛ IV

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 378; 316

Габовда Анжеліка Міланівна,
старший викладач,
Мукачівський державний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В статті розглядаються проблеми формування толерантності комунікативної взаємодії у педагогічному процесі вищої школи. Визначено умови навчання толерантній комунікативній взаємодії у вищій школі: відповідність змісту програмового матеріалу, врахування національно-регіонального компоненту, збагачення словникового активного і пасивного запасу студентів і осмислення культурологічної цінності аналізованих текстів, активної позааудиторної роботи.

Ключові слова: толерантність, комунікативна взаємодія, студент, вища школа, навчальний процес.

Постановка проблеми. Необхідність дослідження толерантності у різних сферах суспільного життя гостро постає у сучасному українському суспільстві, у якому ускладнені політичні, міжрегіональні, міжкультурні і міжконфесійні протиріччя й конфлікти. Сучасна система освіти України покликана розв'язувати численні проблеми налагодження гармонійних і толерантних взаємин у педагогічному процесі, що регламентовано в державних законодавчих документах, зокрема: у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції гуманітарної, громадянської освіти й національного виховання студентської молоді, Національній доктрині розвитку освіти та Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, де обґрунтовано ідеї полікультурності й толерантності.

Проблема формування комунікативної толерантності зазнає актуалізації у зв'язку з інтеграцією України в європейський освітній простір, що передбачає налагодження якісно нових контактів із зарубіжними партнерами в освітній і науковій діяльності, взаємообмін студентами й викладачами, унаслідок чого розширюється комунікація представників різних національних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [1; 2; 3; 4; 5] дає підстави стверджувати, що недостатньо вивченими є питання розвитку толерантної комунікації майбутнього фахівця в умовах професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Унаслідок огляду науково-педагогічних досліджень з'ясовано, що лише обмежена кількість праць (М. Андреев, Т. Білоус, О. Волошина, В. Гришук, Я. Довгополова, О. Зарівна та ін.) присвячена окремим аспектам формування комунікативної толерантності майбутніх фахівців в умовах освітньої діяльності та в процесі вивчення фахово орієнтованих дисциплін. У системі професійної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови у вищій школі бракує комплексного вивчення цієї проблеми, що і зумовило предмет нашого дослідження.

Мета статті (постановка завдання) передбачає розглянути педагогічні аспекти формування толерантності комунікативної взаємодії у підготовці фахівців у вищій школі.

Варто зазначити, що між суб'єктами навчально-виховного процесу ВНЗ трапляються нетерпимі взаємини, що негативно впливає на якість педагогічних дій та ефективність професійної діяльності його випускників. Крім того, наявні суперечності між – проголошенням толерантності як одного з пріоритетів розвитку сучасного суспільства й недостатньою його реалізацією в системі вищої освіти; соціальною вагомністю фахової діяльності педагога, що повинна мати яскраво виражений комунікативно-толерантний характер, і недостатньо обґрунтованою методологією формування комунікативної толерантності студентів університету в процесі підготовки у вищій школі.

Насамперед визначимо сутність поняття «толерантна комунікативна взаємодія». Є різні підходи до визначення сутності толерантна комунікативна взаємодія. Кожна наука розглядає проблеми толерантності в різних аспектах. Філософи, розглядаючи дану проблему в історичному аспекті, приходять до неоднозначних висновків: одні дослідники вважають, що толерантність як категорія виникла завдяки філософії і релігії (В. Золотухін, М. Хомяков), інші дослідники вважають, що витоки цього явища, швидше за все, в побуті (А. Перцев, С. Рашковский). А. С. Меньшиков, аналізуючи толерантність як філософську категорію, відзначає, що «прийнято виділяти три типи вимог толерантного ставлення: 1) вимога невтручання, право на приватне життя, яку ніхто не має право контролювати; 2) вимоги рівноправності й рівного доступу до суспільних ресурсів і громадського простору; 3) вимога спеціальних прав для своєї групи по відношенню до членів своєї групи - заради збереження ідентичності цієї групи (наприклад, можливість не давати своїм дітям освіти поза рамками громади або виключати з групи)» [395].

Результати дослідження. У роботах сучасних дослідників толерантність розглядається і як моральна цінність, і як норма поведінки людини. Розглядаючи толерантність як моральну цінність, дослідники не залишають без уваги і етичний аспект даного поняття, в якому вона розглядається як неминуща цінність, гідність і добродієвість людини [4].

У словниках термін «толерантність» найчастіше розглядається як синонім «терпимості» з посиланням на

те, що поняття «толерантність» похідне (від лат. «tolerantia», що означає терпимість) [8]. Таке розуміння закріплене й у Декларації принципів толерантності, проголошеної й підписаної ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. [6]. У ст. 1 зазначається, що толерантність формується за сприяння знань, відкритості, неупередженості, спілкування та свободи думки, совісті й переконань, а тому створює можливість для досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру. Толерантність – це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини, і означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Розглядаючи толерантність як обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму, демократії та правопорядку, Декларація наголошує на відмові від догматизму й абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

Зазначимо, що визначення терміна «толерантна комунікативна взаємодія» впливає з осмислення таких понять як толерантність і комунікація.

Поняття толерантність має широке тлумачення, не тільки наукове. Звернемося до семантики слова толерантність, яке є в багатьох мовах і сходиться до латинського *tolerantia* - терпіння. В англійській мові толерантність - «готовність, і здатність без протесту сприймати особистість, річ», у французькому - «повага свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів».

Толерантність - моральна цінність, яка гарантує взаєморозуміння та узгодження різних мотивів, установок, орієнтації без приниження людської гідності. Толерантність визначається як певна якість вихованої людини, як норма поведінки, яка проявляється при спілкуванні людей. Спілкування людей здійснюється, зазвичай, у вигляді мовлення, отже, толерантність стає неодмінною частиною взаємодії людей в процесі мовного спілкування.

Комунікація має різні форми на різних рівнях навчання (від дошкільного до вузівського). Процес формування толерантної комунікативної взаємодії починається з простого спілкування, але вже воно передбачає вироблення єдиного сенсу в процесі мовної взаємодії. Мовна комунікація або мовне спілкування - «це вищий рівень комунікації, який досягається в разі збігу особистісних смислів створення і сприймання тексту [2]. Комунікація за допомогою мови в людському суспільстві заснована на тому, що мова встановлює зв'язок між індивідами в рамках національної мови й між народами в рамках мови як такої. Процес мовної комунікації надає комунікативному простору соціальне, психологічне, етнічне «забарвлення».

Аналізуючи комунікативний акт, необхідно враховувати кілька моментів. По-перше, в процесі комунікативного акту відбувається зміна комунікативних ролей комунікантів. Наприклад, у процесі аналізу тексту, який вивчають, необхідно зрозуміти ідею автора тексту та життєвий досвід людини, мовний досвід якої збагачується у процесі взаємодії з твором. По-друге, для того, щоб спілкування відбулося, необхідно, дотримуватися культури мовлення. «Культурознавчий

аспект мовного спілкування пов'язаний, насамперед, з нормами мови, а також з певними екстралінгвістичними функціями. Кожен акт мовного спілкування має специфіку, зумовлену адресатом мовлення, комунікативними цілями спілкування, типом впливу на партнера спілкування при словесному оформленні думки. Врахування екстралінгвістичних чинників проявляється у виборі певного стилю мови або поєднання стилів, необхідних для даної комунікативної взаємодії» [2]. По-третє, важливу роль відіграє етична складова. Мова індивіда, в якій обов'язковим компонентом є дотримання етичних норм, відсутність конфліктогенів, стає толерантною. Оскільки мова - продукт духовної діяльності людини, «співрозмовник зобов'язаний брати участь у процесі комунікації, узгоджуючи свою промову з інтересами слухача і його комунікативними можливостям». Хороша мова передбачає відповідність етики спілкування і з точки зору її змісту (спілкування на складні, заборонені, делікатні, інтимні і т.п. теми), і з точки зору використаних форм» [2].

Навчання толерантному дискурсу, тексту, який реально сприймається співрозмовником, необхідно на всіх етапах підготовки майбутнього фахівця. Толерантна комунікативна взаємодія розглядається як елемент лінгвістичного навчання, що реалізується в аудиторній педагогічній взаємодії, доповнюється у позааудиторній діяльності та в системі додаткової освіти.

Навчання толерантній комунікативній взаємодії у вищій школі може бути ефективним за умови, по-перше, відповідного змісту програмового матеріалу (базового компонента); по-друге, врахування національно-регіонального компоненту, який зумовлений особливим мовним простором регіону і культурологічним аспектом; по-третє, збагаченням словникового активного і пасивного запасу студентів та осмисленням культурологічної цінності аналізованих текстів; по-четверте, активної позааудиторної роботи, в яку на даному етапі підготовки включені елективні курси.

Комунікативна толерантність майбутнього педагога полягає в його терплячому ставленні до людей, стриманості стосовно вияву негативних психічних емоцій і поведінки інших осіб в інтерактивному процесі, безконфліктності спілкування з дотриманням ціннісних, етичних та естетичних норм. Провідною сферою вияву комунікативної толерантності в учасників педагогічного процесу у вищій школі є навчально-професійна взаємодія, яка на інтерсуб'єктному й міжгруповому рівнях повинна бути організована на засадах взаєморозуміння, партнерства, діалогічності, співпраці, доброзичливості й підтримки.

Потенціал сучасної університетської мовленнєво-педагогічної підготовки у формуванні толерантної комунікативної взаємодії студентів полягає в тому, що гуманітарні дисципліни мають значний резерв для доповнення їх навчальними матеріалами з комунікативної толерантності шляхом спеціального тематичного добору й розширення теоретичних і практичних питань та збагачення навчально-методичними напрацюваннями у формі оновлених конспектів лекцій, алгоритмів розв'язання складних комунікативних ситуацій, рекомендацій до виконання пошукових завдань, програм тренінгів толерантності тощо.

У процесі формування толерантних відносини

майбутніх педагогів доцільно використовувати наступні методи:

1. Методи формування свідомості особистості, що спрямовані на формування толерантної свідомості студентів: знань, понять, переконань, світогляду та розвитку толерантного мислення (розповідь, підготовка студентами повідомлень з проблем толерантності, індивідуальна та групова бесіда, диспут, особистий приклад куратора та викладачів вишу тощо).

2. Методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки, що спрямовані на придбання особистістю позитивного досвіду толерантної поведінки (індивідуальні, групові та колективні форми вправ, доручення, створення виховуючих ситуацій).

3. Методи стимулювання поведінки і діяльності, що сприятимуть стимулюванню толерантних проявів студента чи гальмуванню його інтолерантні дії та вчинків, збагаченню його емоційно-чуттєвої сфери (заохочення – схвалення, похвала, вдячність та ін.; покарання – осуд дій і вчинків, що ідуть всупереч норм толерантної поведінки).

4. Активні методи соціально-педагогічного розвитку, що здійснюють комплексний вплив на розвиток усіх сфер толерантної особистості: свідомості, почуттів,

якостей і властивостей толерантної поведінки студента (групова дискусія як метод обговорення проблем толерантної взаємодії; соціально-психологічні тренінги толерантності; рольові, ділові, імітаційні ігри; прийоми «обмін думками», «мозковий штурм», діалогічне спілкування та ін.) [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Вище викладене уможливорює зробити висновок, що толерантність комунікативної взаємодії сьогодні є необхідною умовою для об'єднання людей різної віри, поглядів, культурних традицій й політичних переконань. Вона може бути сформована за допомогою відповідної педагогічної взаємодії. Толерантна комунікативна взаємодія в педагогічному процесі вищої школи є передумовою формування соціальної й педагогічної компетентності майбутнього фахівця, створення мирних взаємин у суспільстві.

Подальших досліджень потребують проблеми наповнення змісту гуманітарних і педагогічних дисциплін щодо толерантності комунікативної взаємодії; впровадження принципів толерантності комунікативної взаємодії в практичну педагогічну діяльність; організаційні умови реалізації толерантності комунікативної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Андреев М. В. Формування толерантності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук. спец. : 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти» / М. В. Андреев; Українська інженерно-педагогічна академія. – Харків, 2009. – 23 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / С. Бацевич. - К. : Академія, 2005. – 344 с.
3. Бернадська Л. В. Виховання толерантності в учнів 5-7 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.: 13.00.07 – «теорія і методика виховання» / Л. В. Бернадська; Інститут проблем виховання НАПН України. – К., 2009. – 20 с.
4. Білоус Т. М. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Тамара Миколаївна Білоус; Інститут проблем виховання АПН України – К., 2004. – 227 с.
5. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : [навчальний посібник] / Н. П. Волкова. - К. : Академія, 2006. – 256 с.
6. Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО : Міжнародний документ від 16.11.1995. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
7. Етика ділового спілкування : [навчальний посібник] / За ред. Т. Б. Гриценко, Т. Д. Іщенко, Т. Ф. Мельничук. - К. : Центр учбової літератури, 2007. – 244 с.
8. Hajdegger M. Bytie i vremena / M. Hajdegger. – М. : Ad Marginem, 1997. – 452 s.

В статье рассматриваются проблемы формирования толерантности коммуникативного взаимодействия в педагогическом процессе высшей школы. Определены условия обучения толерантного коммуникативного взаимодействия в высшей школе: соответствие содержания программного материала, учета национально-регионального компонента, обогащение словарного активного и пассивного запаса студентов и осмысление ими культурологической ценности анализируемых текстов, активная внеаудиторная работа.

Ключевые слова: толерантность, коммуникативное взаимодействие, студент, высшая школа, учебный процесс.

The article highlights the problem of tolerance formation of communicative interaction in the educational process of higher educational establishment. The following terms of teaching communicative tolerant interaction in higher educational establishment are determined: adequacy of the program material, taking into consideration national and regional component, enriching of active and passive students vocabulary and cognition of cultural values of the texts under analysis, active extra curricular work.

Key words: tolerance, communicative interaction, student, higher educational establishment, educational process.